

Uit de bundel *Sterrenschrijver* (1997)

* * *

Nu mars verbleekt, homerus zwijgt, hoor je slechts dit refrein:
ik speel geen fluit in hemelsfeer, ik moet de raaf hier zijn,

een boot in sterke stroming die al jaren murmelend zucht,
dat alles altijd weer vervliet als water door de brug.

Waar zijn de andere stemmen dan? Wie leert nu nog de aard
van het getrapte houten rad, met slierten gras behaard,

van kerven in de molensteen, van de verroeste as?
Draai rond en kraak en wees gezond, en smeeke geen meelij af –

maal jij maar verder, simpelmannen, je narrenmuts vol meel,
over het land voorbij de stroom, jij mulder, brave ziel.

2. Uit de bundel *Naamloos* (2005)

* * *

Zo lang ik leef, herhaal: zolang ik leef,
is alles eender – maan of kaars, lantaren,
wanneer een stroom, glashelder, irreëel
van dubbelbol geslepen tranen

als een cicade, nee – een krekel zingt,
hoe vrij de dag is en hoe schamel
die op het zand der zee zijn oorsprong vindt,
en als die vijgenboom geen vrucht kan dragen.

Gelukkig is wie op het ochtendgloren wacht
en helder ziet hoe zonder zich te haasten
de oever naderen, als gasten op het gelag,
de heuvels en de rosse dalen,

al duurt het feest te lang en is hij wereldvreemd,
al is het forum leeg, waarboven kraaien hangen,
en waar de blinde wachter, Charons vriend,
de opgewonden massa heeft vervangen.

Mijn leven is gezichtsbedrog, een waan,
dat zich in nevels van de vroege verthen
verliest, als een Romeinse veteraan
in de Provence, in de lavendelvelden.

3-4 Uit de bundel *Horige van kouder wordende plaatsen* (2008)

* * *

Van stof en water was je eerst, een lemen wezen
ten voeten uit, tot je ineens ontwaakt,
als zoogdier en met naam en vadersnaam gezegend.
De klare geest die Venus heet zij straalt
nog steeds, maar op een afstand, ver van haar verwijderd,
waar alle woorden – ‘vrijheid’, ‘hart’ en ‘ik’ –
hun zin verloren hebben, staan haar stille vrienden
gereed voor het afscheid nemen van elkaar.

Je kon al spreken voor Vergilius werd geboren,
je rilde in de ochtendwind, leed kou,
je liet je snaar van hertenpees weerklinken
en op een toverhoorn speelde je trompet.
Je was een mensenkind, de kroon der schepping,
je werd wanhopig en bemerkte ongewild
op al wat leeft het donkerpaarse stempel
van afkeuring, het stempel van bederf.

Het leven ritselt als versleten bankbiljetten,
lijd je geen honger, Adam, slaap je slecht?
Veel is er op de wereld, vriend Horatio,
dat onze meesters nooit hebben gedroomd.

* * *

Nog heerst er in de woeste ruimte
Behaaglijk duister van de Heer,
In ijle, vale luchten stuiven
Rijzige schepsels heen en weer,

Het bolwerk kunnen zij niet kraken,
Noch eten van de gouden vis.
Zijn het soms meeuwen? Nee, 't zijn kraaien,
Of raven – God weet wat het is.

God weet het! Maar het hart dat kantelt
Als rode schaduw naar de plek
Waar Muze lijkt op mufte planten,
De keel lijkt op een loze ster.

Bachyt Kenzjejev

De Russische dichter Bachyt Kenzjejev is in het Nederlands taalgebied nog nauwelijks opgemerkt. In 2008 verscheen een zestal gedichten in *Revolver*, in 2011, het jaar dat Kenzjejev optrad op Poetry International in Rotterdam, verscheen in diezelfde stad bij Uitgeverij Douane een fraai vormgegeven bundeltje in vertaling van Arie van der Ent. Na Poetry werd het weer stil rond de in Rusland zeer hooggeschatte dichter.

Bakhyt Kenzjejev werd in 1950 geboren in Tsjimkent, een van de grootste steden van Kazachstan. Zijn vader, een Kazach, was leraar (en later vertaler) Engels, zijn moeder, een Russin, was bibliothecaresse. In 1953 verhuisden de familie naar Moskou waar hij tot zijn emigratie naar Canada in 1982 heeft gewoond. Hij heeft de Canadese nationaliteit, woonde lange tijd in Montreal, maar verruilde die stad in 2008 voor New York.

Tijdens zijn studie scheikunde sloot Kenzjejev vriendschap met drie studenten die hij ontmoette op een literaire kring aan de Moskouse Staatsuniversiteit: Sergej Gandlevski (1952), Aleksej Tsvetkov (1947) en Aleksandr Soprovski (1953-1990). In het midden van de jaren zeventig traden zijn, samen met anderen naar voren met zelf uitgegeven bundels met poëzie. Ze verschenen in een oplage van maximaal tien exemplaren, zelf getypt en met de hand geïllustreerd en ingebonden.

De bundels verschenen onder de naam “Moskouse tijd”. Dat werd ook de naam van de groep waarvan Bachyt Kenzjejev en zijn drie vrienden de voormannen waren. Aanvankelijk werden de dichters zo af en toe gepubliceerd in de officiële, dat wil zeggen, door de censuur gecontroleerde tijdschriften, maar vanaf het moment dat hun gedichten in buitenlandse tijdschriften werden gedrukt, werd hen de toegang tot de Sovjetpers ontzegd. Ze werden lastiggevallen door de KGB, twee van hen, Tsvetkov en Kenzjejev zagen zich genoodzaakt te emigreren, de anderen leefden in de Moskouse underground en verdienden hun brood als huisbewaarder, sjouwer, of loodgieter.

De dichters van “Moskouse tijd” wilden terug naar de poëtische traditie die in Rusland was begonnen aan het einde van de achttiende – begin negentiende eeuw, de zogenaamde de Gouden eeuw van de Russische poëzie. Gedichten moeten een strenge, traditionele vorm hebben en gaan over wat er werkelijk toe doet: liefde, leven en dood, de zin van het leven. Hun voorbeelden waren niet de luidruchtige dichters van de jaren zestig - zoals Voznesenski en Jevtoesjenko - die met hun retorische en maatschappelijk geëngageerde poëzie in grote zalen optraden, maar neoklassieke dichters als Arseni Tarkovski (1907-1989) en Osip Mandelstam, of, in een verder verleden, de dichters van de Gouden eeuw.

Emigratie

De eerste jaren in de emigratie vielen Bachyt Kenzjejev zwaar: het gemis van dagelijks contact met de levende Russische taal, het zoeken naar een plaats in een totaal andere omgeving en cultuur – het duurde enige tijd voordat Kenzjejev een plek had gevonden. Hij werkte enige tijd voor Radio Canada waar hij Russischtalige uitzendingen verzorgde, later vond hij werk als simultaanvertaler Russisch-Engels bij het Internationaal Monetair Fonds. Twee jaar na zijn vertrek uit Moskou werd de eerste dichtbundel gepubliceerd bij een Amerikaanse uitgeverij: *Uit de lyrische gedichten 1970-1981*. Zijn tweede boek, *Herfst in America* verscheen in 1988.

Brieven aan Rusland

Uit deze periode dateren ook de “zendbrieven” (poslanija) die alle twaalf in het Nederlands zijn vertaald en opgenomen in de bundel *Brieven aan Rusland*. De datering is: Montreal, 1889 – een mooie kunstgreep om in een enigszins hoogdravende stijl de actualiteit van de jaren tachtig en zijn eigen leven in het verre Canada te bespreken. De ironie wordt versterkt door de vorm: ze zijn geschreven in blanke verzen – rijmloze jambische vijfvoeters – een in de Russische poëzie van het begin van de negentiende veelgebruikte vorm voor verhalende gedichten met een elegische ondertoon.

Zendbrief nummer acht, gericht aan ene Jakob, begint met een verwijzing naar de perestrojka:

Bedankt voor al je nieuws, mijn beste Jakob.
Men schrijft steeds minder uit het vaderland,
want jullie hebt je eigen zorgen – na
decennia van gruwelijke tirannie
is Rusland nu ontwaakt en roept zijn
werklustige en wakkere zonen op, dat zij
het lang verwaarloosd akkerland inzaaien,
met zaden voor het beste graan, de tralies
en ketenen tot ploegscharen omsmeden,
tot molens, stoomgestookt.

Na enige verzen over het onbegrip van de Canadezen voor de “verrukking” van de Russen over het verdwijnen van “de tirannie”, gaat de verteller over naar de aidsplaag die het land teistert:

Al drie jaar wordt mijn land getroffen door
een wrede ziekte, straf van God die met
de herenliefde doorgegeven wordt
(een mode hier, door het tekort aan vrouwen).
Ik heb geen meelij met de Sodomieten,
maar ook de burger krijgt de kwaal. De dokters
staan machteloos. De meisjes geven zelfs
hun vriend geen kusje, geen frivool gedoe,
geen ontrouw, Jakob, meer. De nieuwe pest
is over het arme Canada gekomen.

In de zendbrief aan de Russische beeldend kunstenaar en dichter Dimitri Aleksandrovitsj Prigov (1940-2007) vinden we een interessante passage waarin de plaatst van Prigov in de kunst van het postcommunistische Rusland wordt besproken. Volgens Kenzjejev is Prigovs kunst stevig geworteld in de traditie die teruggaat op de achttiende eeuw, met als leidende figuren de portretschilder Fjodor Rokotov (1736-1808) en de dichter Gavriila Derzjavin (1743-1816). Het modernisme, lezen we, is verslagen:

Je was
bijkans de enige steun voor onze lichtung,
met diepe wortels in een andere tijd,
in vroeger eeuw, in het heilige verleden,

van Rokotov en van Derzjavin. Nu
de modernisten als demonen zijn
verstrooid, ben jij de waardige gezant
van het oude land in deze Nieuwe Wereld,
door weer beslag te leggen op de naam
van Russische Montaigne.

Degene die het werk van Prigov kent, begrijpt dat Kenzjejev hier de draak steekt met Prigov en hem op oneigenlijke wijze inlijft bij zijn eigen richting. Prigov staat immers bekend als een literaire postmodernist die de werken uit “het heilige verleden” vooral gebruikt om ze op eigenzinnige wijze te deconstrueren.

Kenzjejevs poëzie in Rusland uitgegeven

Begin jaren negentig, na de val van de Sovjet Unie, kon Kenzjejev zijn land van herkomst weer bezoeken. Hij blijft in Canada wonen, maar reist sindsdien regelmatig naar Rusland en Kazachstan. Het directe contact met zijn vrienden en familie had een positieve uitwerking op zijn dichterschap; ook de mogelijkheid om zijn verzen uit te geven in Rusland en Kazachstan en zo dicht bij de lezers te komen werkte stimulerend. Zijn eerste boekpublicatie in Rusland dateert van 1992, sindsdien zijn er nog zo'n veertien verschenen waarvan twee in Kazachstan en een in Oekraïne. Voor zijn werk heeft Kenzjejev al verschillende prijzen gekregen waaronder de Anti-Booker (2000, voor *Haar dromen tegen de ochtend*) en *De Russische prijs* voor Russische schrijvers en dichters die buiten Rusland horen (2008, voor de bundel *Horige van koud wordende plaatsen*). Kenzjejev reist graag – hij noemt zich zelf een nomade – en neemt deel aan poëziefestivals in de hele wereld. Toen hij in 2009 in Brussel als jurylid deelnam aan het festival *De emigrantenlier* (Èmigrantskaja lira) vereerde hij het Gents Collectief van Poëzievertalers met een bezoek.

Kenzjejev vertalen

Toen het Gents Collectief van Poëzievertalers het verzoek kreeg om voor het tijdschrift *Passage* een aantal gedichten van een levende Russische dichter te vertalen, hebben we niet lang hoeven nadenken. Nadat we een jaar lang de rijmloze verzen van Boris Chersonski's bundel *Familiearchief* hadden vertaald, leek ons een hernieuwde kennismaking met de doorwrochte, rijmende, metrische en uiterst muzikale verzen van Bachyt Kenzjejev een uitdaging. We hebben een moment overwogen om een andere favoriet, nl. de (veel jongere) Kievse dichter Aleksandr Kabanov, voor te stellen, maar we vonden dat Kenzjejev die nu al zo'n veertig jaar poëzie schrijft en zichzelf steeds weer vernieuwt, betere papieren had. Bovendien is het vertalen van de gedichten van Kenzjejev niet alleen een verstechnische uitdaging, maar ook een avontuur: het werk aan de vertaling voert je naar ongekende werelden.

Kenzjejev is een serieuze dichter. In een interview uit 2012 antwoordt hij op de vraag wat goede poëzie is: “[...] poëzie moet raken, lees: diep in het hart. Zij moet een blik op de wereld geven die uniek is voor alleen die ene auteur. Ten slotte: ze moet iets onzegbaars en iets hogers dienen. En ook nog mooi zijn, maar ook op een eigen manier, als geen ander.” Kenzjejev behoort tot die dichters die zich niet steeds bewust zijn van de diepere betekenis van wat ze hebben geschreven. Meer dan eens schreef de dichter in antwoord op mijn verzoeken om commentaar op duistere versregels, dat hij zelf ook moeite moet doen om de betekenis ervan te duiden. “Veel

dichters, met inbegrip van uw nederige dienaar, zitten zo in elkaar; ze zijn geen auteurs, maar slechts boodschappers van een hogere betekenis die ze vaak zelf niet helemaal begrijpen.” Dichten is voor Kenzjejev geen werk, maar een opdracht. Lees bijvoorbeeld de volgende regels uit “Door hemelse muziek en eenvoud uit de hel...”

Je krijgt te horen: spreek. Maar vraag niet hoe of wat.
De taal is zo belast, beladen, strak,
zoals een snaar gespannen op een cello, [...]

De gedichten die het Gents Collectief van Poëzievertalers voor dit themanummer heeft vertaald zijn, zoals het merendeel van Kenzjejevs gedichten, kort en geschreven in rijmende en metrische verzen. De gedichten hebben geen titel en zijn niet gedateerd. Wel wordt aangegeven uit welke bundel ze komen. Het oudste gedicht dat we hebben vertaald komt uit de bundel met de wonderlijke naam “Sterrenschrijver” (Sočinitel’ zvezd, letterlijk schrijver of bedenker van sterren). Kenzjejev houdt erg van sterren en planeten, je treft ze in heel wat gedichten aan, waarbij de naam van het hemellichaam zowel naar de klassieke mythologie, als naar de astronomie verwijst.

Kenzjejev schrijft moeilijke poëzie en is ook moeilijk te vertalen. In menig gedicht wordt verwezen naar andere Russische dichters, of naar Russische uitdrukkingen. In het gedicht “Nu mars verbleekt, homerus zwijgt...” (onderkast van de auteur, TL) was de vorm wel het minste obstakel: een jambe met 3 + 4 voeten per versregel en middenrijm na de vierde voet. Om gekunsteldheid te vermijden en het onszelf niet al te moeilijk te maken, hebben we het middenrijm weggelaten, maar het eindrijm behouden. Het gedicht begint met de dageraad die het flauwe licht van Mars doet verbleken. De zin “homerus zwijgt” verwijst naar een bekend gedicht van Mandelstam met de titel: “Insomnia. Homerus. Alle zeilen strak...”. Het gaat over iemand die de slaap niet kan vatten en de lijst van schepen uit Homerus’ “Ilias” leest. In de laatste strofe lezen we: “Homerus en de zee: liefde drijft alles, iedereen / Wie zegt me wat te doen, nu zelfs Homerus zwijgt” en dan wordt de lyrische held door slaap overmand. Maar de held van Kenzjejevs gedicht valt niet in slaap, hij verlaat de hemelse sferen en daalt af naar de aardse werkelijkheid waarin hij als een kraai zal krassen. Maar hij is meer: een boot die het machteloze zuchten van het stromende water aanhoort dat gedoemd is steeds weer door de brug te verdwijnen. Van het stromende water is het een kleine sprong naar de watermolen die niet meer van deze tijd is en waarvan de dichter het verdwijnen betreurt. De laatste regels bezorgden ons hoofdbrekers. Waarom een meelbestofte narrenkap op het hoofd van de molenaar? En waarom heet de molenaar jemélja; toch niet alleen omdat die voornaam lijkt op “meli” de gebiedende wijs van het Russische werkwoord “molót” – malen? In het Russisch luidt de voorlaatste regel als volgt: “melí o svéte za rekójk, jemélja, droeg-prosták” – letterlijk “maal over de wereld aan de overkant van de rivier, jemelja, simpele vriend”. De dichter wees mij op de Russisch uitdrukking “melí Jemélja, tvojá nedélja”. Letterlijk betekent dat “maal, Jemelja, het is jouw week”. Dat wordt gezegd van iemand die eindeloos onzin uitkraamt, die zit te malen. Dat maakte veel duidelijk: we konden de naam Jemelja vervangen door een Nederlands equivalent en het woord “malen”, dat in het Nederlands ook “zeuren”, “zaniken” betekent, laten staan. Zo kwamen we erop om de molenaar “simpelmans” te dopen en hem in de laatste regel met “mulder” aan te spreken. Het

is een simpele dwaas die eindeloos doorzeurt over de wereld aan de overkant van het water, zijn hoofd is dan ook getooid met een narrenkap.

Een karakteristieke trek van Kenzjejevs poëzie is de communicatie binnen het gedicht. De lyrische held roept mensen en voorwerpen aan, stelt vragen, doet uitroepen. Bijvoorbeeld de vragen in “Nu mars verbleekt, homerus zwijgt...”: “Waar zijn die andere stemmen dan?” en “Wie leert nu nog de aard / van het getrapte houten rad [...]”. Op het eind wordt eerst de watermolen en vervolgens de molenaar aangesproken. Als je zijn gedichten leest lijkt het wel of Kenzjejev voortdurend met zichzelf of met de lezer in gesprek is. Een ander voorbeeld van stemmenwisseling vinden we in het prachtige gedicht “Zo lang ik leef, herhaal: zolang ik leef...”. De spreker is iemand die tevreden is met weinig: hij is niet bang voor een vruchteloze dag en wacht op het ochtendgloren om te zien hoe langzaam de contouren van het landschap zichtbaar worden. De eerste twee strofen van het gedicht zijn geschreven in de eerste persoon, in strofe drie en vier in de derde persoon, in de laatste strofe gaat hij weer terug naar de ik-vorm. Of het steeds over dezelfde persoon gaat is niet duidelijk. Zo prikkelt de dichter de lezer steeds weer tot nadenken en zoeken naar een verbanden tussen de beelden.

Als je Kenzjejev in het Russisch leest zijn die onduidelijkheden allerm minst storend; de volmaakte beheersing van de verstechniek, het uitgesproken ritme en de schitterende taalmuziek van zijn verzen betoveren de lezer en voeren je mee, ook al begrijp je maar een fractie van wat hij met zijn beelden wil zeggen.

We hebben daarom de vorm zoveel als mogelijk was in de Nederlandse vertaling behouden. Het is aan de lezer om te oordelen of Kenzjejevs gedichten in vertaling ook zo betoverend werken, maar wij hopen dat ze naar meer smaken.

Bibliografie

Russisch

1. *Izbrannaja lirika. 1970-1981* (Een keuze uit de lyrische gedichten 1970-1981), Ardis, Ann Arbor, 1984
2. *Osen' v Amerike.* (Herfst in Amerika), Tenafly, 1988.
3. *Stichotvorenija poslednich let (1988-1991).* (Gedichten van de laatste jaren 1988-1991), Moskou, 1992
4. *Iz knigi AMO ERGO SUM.* (Uit het boek AMO ERGO SUM), Moskou, 1993
5. *Stichotvorenija.* (Gedichten), PAN, Moskou, 1995
6. *Vozvraščenie.* (Terugkeer), Žibek žoly, Almaty, 1996
7. *Sočinitel' zvezd* (Sterrenschepper), Puškinski fond. Sint-Petersburg, 1997.
8. *Iz semi knig.* (Uit zeven boeken), Nezavisimaja gazeta, Moskou, 2000
9. *Snjaščajasja pod utro.* (Haar dromen tegen de ochtend), OGI, Moskou, 2000
10. *Nevidimye.* (De onzichtbaren), OGI, Moskou, 2004
11. *Nazvanija net.* (Naamloos), Iskander, Almaty, 2005
12. *Vdali mercaet gorod Galič, stichotvorenija mal'čika Teodora.* (In de verte gloort de stad Galitsj, gedichten van het jongetje Theodor), ARGO-RISK, Moskou, 2006
13. *Krepostnoi ostyvajuščich mest.* (Horige van koud wordende plaatsen), Rubež, Vladivostok, 2008
14. *Poslanija* (Zendbrieven), Vremja, Moskou, 2011
15. *Soobščenie* (Mededeling), Eksmo, Moskou, 2012
16. *Stranstvija i 87 stichotvorenij* (Omwervingen en 87 gedichten), Laurus, Kiev 2013.
17. *Довоенное. Стихи 2010-2013 годов.* (Vooroorlogs. Gedichten 2010-2013), OGI, Moskou, 2014.

In Nederlandse vertaling

Bachyt Kenzjejev, "Zes gedichten". *Revolver* jg. 35 (2008/2009) 138 (juni 2008), p. 66-71. Met een inleiding van Thomas Langerak op p. 65, vertaald door het Gents Collectief van Poëzievertalers.

Bachyt Kenzjejev, "Ja, je moet me vertellen van engelen...". *Engelen en demonen. Een bloemlezing uit de wereldpoëzie.* Samengesteld door Lara Sels & Eric Metz. 2009. Poëziecentrum, Gent. p. 91.

Bachyt Kenzjejev, *Brieven aan Rusland. Gedichten.* Vertaald uit het Russisch door Arie van der Ent. Introductie door Petra Couvée. Uitgeverij Douane, Rotterdam 2011. 71 blz.